
Txillardegi nobelagile

*

NEREA ARRIZABALAGA

*

xillardegi leku berezia betetzen du garaikideen artean: intelektuala, zientzialaria, nobelagilea, lirikoa, abertzalea, Herriaren kritiko zuzena, poeta dugu. Txillardegi gu murgildurik gauden abentura modernoan esperientzia pertsonala aurkezteko konprometiturik dago, bere ehuneko espezimena aztertzen duen osagile baten zintzotasunez; bera den beste bat izango zatekeen urrunminez, geure bizitzei esanahiren bat ematen ez bada, behintzat geuretzako lekuren bat eginez gauzen eskeman.

Txillardegiren lanetan giza faktoreak garrantzi handia dauka, borrokari, autentikotasunar, eta zintzotasunari jarraitzeak, hain zuzen ere.

Txillardegik azken urteetan ez du arreta kritiko handirik jaso. Eta Txillardegi handian pentsatzen dut, oraindik Euskal Herriak ez dio zor dion onespenerik eman.

Hasierako fikzio lanez egon ziren aipamen, erreseina batzuk, entzutetsuenak eta garrantzitsuenak Koldo Mitxelena-renak izan ziren: «Sarrera hitz batzu. Larresoro. Leturiaren egunkari ezkutua» (1957)¹ eta «Txillardegi. Peru Leartzako» (1960)². Baina Txillardegiren fikzio lanez ahalegindutako ikerlan estentsibo bakarra Carlos Otegiren honakolan hau dugu: *Pertsonaia euskal nobelagintzan* (1976). Beraz, Txillardegiri buruzko bibliografia mugatua da.

▮ Nerea Arrizabalaga Euskal Filologian lizentziatua da.

Txillardegik saio liburuak, eleberriak eta ipuinak idatzi baditu, hemen bere sei nobeletan oinarrituko gara: *Leturiaren egunkari ezkutua* (1957), *Peru Leartzako* (1960), *Elsa Scheelen* (1969), *Haizeaz Bestaldetik* (1979), *Exkixu* (1988) eta *Putzu* (1999).

Azken 40 urteetan

Azken 40 urteetan euskal nobelagintzak lehenago izan ez duen hazte eta heltze prozesua izan du, eta arreta hizkuntzan ez ezik, hizkuntzaz haratago erakarri du. Aldi hau noiz hasi zen zertzerakoan eztabaidarik dagoke, baina oro har 1950-1960 hamarkadan euskal nobela formaz, esanahiz eta izendapenez aldatu zela onartzen da.

Hala eta guziz ere lan batek agertu zuen euskal eleberraren berritasuna. Lan hau *Leturiaren egunkari ezkutua* (1957), Txillardegik argitaratu zuen lehen eleberria izan zen. Honek ikuspegiaren eta estiloaren aldaketa erradikala ekarri zuen.

Eleberri honen eta aurrekoen artean lerro banatzailea, inperfektua, bortitza eta garratza datorkigun arren, *Leturiaren egunkari ezkutua*-k hasiera ematen dio euskal nobela modernoari. Eleberri honek honako hau hartu zuen 1957an: gerra zibilaren ondorioz barnetik apurturik zen gizona, estandar objektiboen galera iradokiz (Jainkoa, Familia, Lana) errealtate subjektibo baten edo batzuren alde. Azken batean Euskal Herrian jaiotze prozesuan zegoen mundua eta Herrian lehertze zegoen errealtate berria.

Leturiaren egunkari ezkutua argitaratu arte, euskal prosa kristautasun lerroari, kontraerreformatik batez ere datorren kristautasun dogmatikoari (Etxepare Erreforma garaikoa eta Leizarraga protestantea alde batera utziz), aldian aldiko eta garaian garaiko ñabardurez eta aldaerez, jarraitzen zaio.

Eta euskal eleberriak (batez ere Txomin Agirreren *Garoa*-z ari garelarik) oso sinplifikaturiko munduaren ikuspegi idilikoa, ortodoxoa eta onartze unibertsala galarazten duen pertsonaren ikuspegi azalekoa eskaintzeko joera

zuen. Hiriko eleberria Txillardegik abiatu du, norbanako arrotzez eta konplexuez idazteagatik, lehen suizidioa da-karkigulako. Txillardegik aurreko nobelaren muga estu haiek gaindi zitezen lehen lan handi eta errebeldea idatzi zuen.

Eta errealtate berria Txillardegi nobelagilearengan europar joerekin erlaziona daiteke. Euskal Herrian garai hartan bizi zen giro hertsitik eta nazionalkatolikotik alde egin nahian, Txillardegiren lanek Europako haize berriak zekartzaten Euskal Herrira.

Nobelagile garrantzitsu batzuk aipa daitezke literaturara frantsesetik. Alde batetik Camusen eragina *Arrotza*-ren gaian identifika daiteke. Bestalde, Txillardegiren estiloak Sartrearekin izandako harremanaren ondorioak erakusten ditu: atmosfera osoak pertsonaia guziak harrapatzen dituen tranpa bat osatzen du, nobelaren egiturak pertsonaiak itxitura fisiko eta psikologiko batean lotuta eramaten ditu. Adibide garbi bat da *A huis Clos* bereziki. Eta honelako zerbait nobelaren egituran bertan gertatu ohi da. Nobelaren egiturak berak erabakitzen du aurrez Txillardegiren pertsonaien ibilbide psikologikoa. Baina lotura hauek ez lirateke imitazio bezala ulertu behar. Txillardegik sorkuntza oinarrietan sartuz eraldatzen ditu.

Gainera Txillardegiren pertsonaiak sarri bakardadean, biluzik, lotsarik gabe, ezerezean esekirik bailiran, anbiguo-tasunean, errealtatea anbiguaa baita, hots nahiaren mugagabea, bizitzan, eta mugen adierazpenean, heriotzan gertatzen den gataskan dagerzkigu.

Forma beharrezkoa eta nahikoa balitz legez

Fikzioan bidea hasi zuenetik Txillardegik eleberriak eta ipuin motzak, guziak tonu beretsuan idatzi ditu. No-beletako ezaugarri formalei dagokienez hizkuntza eta estiloa idazten den lan bereziak mugatzen du. Elementu formalak ez dira komunikazioa eragozteko bezain konplexuak.

Honela, Txillardegiren fikzio lanotan mamiaren aldeko joera ager badadi betiereko formaren eta mamiaren ar-

teko eztabaidan, dikotomia honen hutsaren mugetara ere iritsi garela iduri du. Osoki integratua dagoen mezuaren-tzat, forma beharrezkoa eta nahikoa balitz moduan ageri baitzaigu.

Txillardegi versus Saizarbitoria edo Atxaga ikusteak ez du zentzurik

Euskal nobelagintzaren alorrean ez du zentzurik Txillardegi versus Saizarbitoria edo Atxaga ikusteak. Txillardegik batez ere existentzialista dugu, Euskal Herrian bizi zen giro hertsitik jalgi nahian existentzialismo frantsesean iturri garrantzitsuak aurkituko ditu Camusengan, Sartrengan.

Sarritan ikusi ohi da Txillardegiren existentzialismoa literatura existentzialista frantsesarekin loturik. Txillardegik berak Sartrearekiko zorra aipatu izan ohi du; Saizarbitoria bera ere nahikoa giro existentzialistan hazi da. Bere eleberriak beste eraberritze formal bat dakarkigu (Txillardegik ere ekarri duena bere modura).

Atxagak, ordea, narratiba hispanoamerikarra dakarkigu gogora, Borges izango litzateke adibiderik argiena. Bi idazle hauek literatur mota desberdinak dakarzkigute euskal literaturaren esparrura.

Txillardegiren fikzio lanerako Sartrearen ikuspegi existentzialista egoki-egokia gertatzen da. Txillardegiren fikzio lanean Txillardegi artistaz gain gizona dagerkigu, hau da, intelektuala, politikaria, borrokalaria, abertzalea. Atxagaren lanotan noski Atxaga gizona ere bai, eta ez da apolitikoa, baina batez ere artista dakuskegu.

Bi idazle handion fikzio lanotan eraberritze historiakoaren komenientzia iradokitzen zaigu, bakardadearen, isolamenduaren problemaz hitz egiten zaigu, eta biek komunitatearen eta niaren problema agertuko digute.

Honek guziak, bada, ez lekarkiguke Txillardegi versus Saizarbitoria, Atxaga ikusterik, bi edo hiru literatur mota baizik, non literatur mota bakoitzak errealitatea ezagutze-ko bidea zabalduko digun. Horregatik aurreiritzi itxiez, murritez jokatzek ez liguke lagunduko askatasunerantz,

egiarantz edo jakituriarantz hurbiltzen gaituzten idazlan hauek begi onez ikusten.

Maitasunak zuzentzen ote du Leturia gaztearen patua?

Leturiaren egunkari ezkutua-k (1957) norbanakoa du gune, eta orokorrean gizadi osoa. Leturia norbanako barkartia da, ideia ederrak eduki nahi ditu, eta pentsamendu bakarraren kartzela itzaletik ihes egin nahi luke. Egunkari formaz idatzitako eleberri honek lau zati ditu: «Udalen», «Uda», «Udazken» eta «Negu».

«Udalen»-en naturaren usaina eta maitasun egarriz den bihotza nagusi dira. Leku ezagunean hasten da Leturiaren istorioa: parke publikoan egon daitekeen eserlekuan, urmaelaren eta iturriaren aurrean, «Zerubide» dirudikeen eta izena duen parkean. Bere egunkariaz bere burua aurkitzera joan den Leturia Miren neskatxaz liluratzen da, eta maitasun mugagabea Mirenen bidez lortuko delakoan dago.

Leturia, Udalenen, bere ideiak izan nahi dituen gazte intelektuala da. Leturiak zein den jakin nahi izango du, zergatik existitzen den, eta zertarako existitzen den.

Leturia itxura intelektualeko gazteak Zerubideko barkadadea eta soinu bigunak maiteko ditu. Bere bihotzak guzia maitatuz eztanda egingo du, lehergai diren hainbat pentsamendu bururatuko zaizkio, maiz ezin baieztaturik osoki bizitzaren lilura horretan. Halanola, ezkontza ez ote da askatasuna galtzea, edo maiteminduta egotea ez ote da lilura, oinarririk gabeko zorion hutsa, ezereza?

Baina denboraren poderioz Leturiaren nortasuna aldatuz doa, Leturia Mirenekin maitemindu egiten da.

A, Miren maitea! Ta zein argitsua den gaurik beltzena zu ikusi ondoren... (39. orr.)

Leturia liluraz gainezka dabil, igotze margotsua bizi izan du eta Mirenekin betiko delakoan dago.

Mirenek Udalenen gaztetasunaren irudi gardena eta freskoa dakar. Halako argi iheskorren bat. Leturia maitemindu, zoratu egingo da Mirenekin.

kristalezko bere ahotsak urratu bezin laister, aterata nengoen ni nere baitatik. (38. orr.)

Halere Leturiak Udalen urtaroan ezin du beti berdin jardun, eta Mirenekin batzuetan pozik eta alai egongo bada larrimina ere nagusituko zaio ongien dagoenean. Leturiak bere baitan aurkitzen duen zentzugabekeria, kalean aurkitzen duen emakume zahar pobrean antzeman ahal izango du. Hau inolako elkartasun eta gozamenik gabe egun euritsuan aurre egin nahian dabil, eta Leturiaren iritzian, heriotzaren beldurrak biziarazten dio. Beraz, munduan bata, Leturia adibidez, alai dagoenean nola liteke bestea horrela sofritzen egotea? Leturiak ez dio zentzurik aurkitzen munduari eta emakumearenganako errukia sentitzen du.

«Uda»-n Leturiak ez duela ezer idatzi ezkontzaldian diosku ohar biltzaileak. Eta urtaro honetan Leturia eta Miren maitagarri eta apasionatu izaten, bihotza taupadaz gainezka eta pentsamenduen gainetik dagokeen maitasunean murgildurik inoiz baino gartsuago elkar maitatzen imajina ditzakegu. Argitasun zalantzati eta handia dateke. Leturiaren argirik gorena.

Halere, ohar biltzaileak idaztea Leturiaren lasaibide hutsa dirudiela aditzera ematen digu, Leturia zoriotsuaren berririk ez dugula, eta horregatik galdetuko digu ea hor ote dagokeen korapiloa, «zergatik ez ditu lau osto irustak?» (75. orr.) galdera erretorikoaren bidez gizon eriarri dagokiokeen izaera argitu nahi digu ohar biltzaileak.

«Udazken»-en garraztasuna nagusi da, eta Leturiak barneari entzunez berriro egunkaria idazteari ekiten dio. Leturia triste eta zauriturik dagerkigu. Bakardade mingotsean ez dakike berriro zein den bere helburua, ez bere patua. Bizitza galduaren nostalgia izugarria dakar: Udalenen Mirenekin liluraturik bazebilen, orain desliluratuta dator egunkaria idaztera.

Leturiak ez omen du maitasun eta zoriontasun azkengaberik aurkitu Mirenengan, eta Mirenen begiek Leturia begiratzen badute eta kezkatu badaude nola ez dakitela Leturia bere larrimanean lagundu, Leturia Mirenen bizitzatik at dakuskegu. Leturia larri-larri dabil, eta bere bu-

rua galdu baino lehen Miren uztea eta Parisa joatea erabakitzen du. Buruz aukeratuko du.

Orrengatik noa etxetik. Eta Paris aldera noa: behar den bezala nunbait aukeratu aal izatekotan, an aukera diteke, noski. Dena ezagutuko dut, eta biotz txoroari uko egin ondoren, buruz aukeratuko dut ni beteko nauena, ots, nere bide egiazkoa. (105. orr.)

Eta iritzi honen bidez, Mireni egun batzuetako bidaiara doala esanez, agur egiten die Altzuraini eta bertako guziei.

«Negu» eleberriko zatirik ilunena dugu, beltzena dela dirudike. Leturia Parisen baztergabea dela eta liluraturik badabil, «Betikoak. Maite-aroan nago berriz. Nai izan gabe, Miren-ez gogoratzen naiz; ez beragatik, nere gaztarogatik baizik» (111. orr.), hemen ere ez du Egia handirik, absoluturik aurkituko. Zientziak, Arteak eta Erljioak bideak erakusten dizkioten arren, erlatiboak dira. Leturia egia absolutuari buruz ez dakigula ezer konturatzen da. Baztergabea utzi eta ur txikiagoetan ibili nahi izango du, argiaren izpia existentzialismo kristauan dagoela pentsatuko du, eta Miren eta ingurukoak zerbitzatzera joanen da, baina Mirenengana heltzean Mirenek gaisotasun sendaezina du, hil egiten da. Leturiak, bakardade arrotzean, inolako fedetik gabe, bere buruaz beste egiten du.

Beraz, dakuskegunez, *Leturiaren egunkari ezkutua*-n, hasieran mundu zoragarrienetakoan dena ongi zetorkion Leturiari. Baina «gehiegi» nahi izateak zigorra dakarkio: gehiegi-zigorra, tragediaren binomioa. Eta konpontze ezak fatalitatea. Berraurkitzeak: erromantizismoa.

Hau da, Leturiak Udalenen Miren guziz absolutizatzen du eta ez du ezer erlatibizatuko, ez dio bere buruari galdetuko ea hainbat faktore komun duten elkarren artean bizitzan aurrera egin ahal izateko liluran eta bilaketan.

Udazkenen Leturiak beste bideari hasiera ematen dio, egiarenari hain zuzen. Horrengatik, Mireni min handia emanik, eta min hori ezin konpondurik noski, eginda dagoena eginda dagoelako, eta ongi edo gaizki egon baikoitza delako bere ekintzen arduradun, fatalitate horren

jabe eginik Leturia, behintzat ez dezan bere burua guziz galdu, Parisa doa, eta hemen Udalengo lilura berraurkitzen du: erromantizismoa.

Halere, laster konturatuko da Egia osoaren jabe ezin daitekeela izan. Hemen ere Leturiak ez du erlatibizatuko eta berriro pot egin ondoren, bere arima salba dezan ur mugatuagoetan ibili nahi izango du, existentzialismo kristautuan, bere Mireni eta ingurukoei zerbitzatuz. Baina maitasuna? Enigma dugu. Eta gainera Miren gaisotasunez hil egiten da. Oraingoan isiltasunean, bakardade arrotzean, Leturiak bere buruaz beste egingo du.

Beraz, esan dezakegu maitasunak ez dituela eleberri honen patua eta gertaerak zuzentzen. Errurik gabeko so-fritze mugagabeak bai, ordea.

Leturiaren ibilbide honek 1957an Euskal Herrian nolako gertaera, pertsona sinboliza zezakeen?

1957. urtea garrantzitsua dugu Euskal Herriko historian eta nazionalismoan. Hamarkada honetan, 1953an hain zuzen, ETA Euskal Herrian fundatu zuten, eta fundatzaile horietako bat Txillardegi zen. *Leturiaren egunkari ez-kutua*-n Leturiak dagerzkigun larriminak eta kezkek *euskal intelektual gazte batek Herriagaz konprometitu baino lehen izan ditzakeenak ditugu*. Eta iradokizuna, lilurari bai, eta bilatzeari bai dugu, biak batera, euskal pertsonak aitzina egin nahi bazuen garaiko Euskal Herri nazional katoliko itxitik.

Peru Leartzako eta budismo ortodoxoa

1960an hainbat gaztek Euskal Herrian budismo ortodoxoa aukeratu zuten. Horietako bat Krutwig handia dugu. Bizi ziren munduan ez zeuden akort, autentikotasunez bizi nahi, eta Hinayana bidetik jo zuten. Halere, laster konturatuko ziren mendebaldeko pertsonarentzako oso zaila gertatzen zela budismoa ulertzea, eta guzia ezereza den ideiak pertsona zora zezakeela.

Peru Leartzako-n gure pertsonaia nagusiak ere zintzotasunez bizi nahi izanen du, baina krisi espirituala bizi du

gure Peruk, ez du Jainkoan sinetsiko, lanean ez da konponduko, eta egiaren bila ikusiko dugu. Bilaketa horretan Xabier filosofoak eta Marinelak laguntza emanen diote, baina ez da nahikoa izanen, eta Peruk budismo bidetik egia aurkitu nahi izanen du autentikotasunez bizi ahal izateko. Pot egingen du eta bakardadean, ia inolako maitasun harremanik gabe, arrotz, lagunik gabe zoratzeaz ikusiko dugu.

Ez Maitatuaren gaisotasuna duen Elsa Scheelen eta Pierre apaiz ohia

1963an emakume gazte ederra hil zen, Marilyn Monroe hain zuzen. Emakume honek munduko aberastasuna lortu zuen, baina bere buruaz beste egin omen zuen. Marilyn Monroeren heriotzak mundua astindu zuen, eta mendebaldeko kristau munduan kezka sortu zuen. Euskal existentzialismo kristauan halako emakume ederraren heriotzak mundu aberatsean itaunak sortuko ditu. («Marilyn'ek bere burua hil du».)

Elsa Scheelen eleberrian (1969), Elsa emakume gazte ederraren sinbolo dugu. Hau, pobreziatik, langile mundutik irten nahian eta mundu aberatsak liluraturik Luc burgesarekin ezkonduko da, baina ez da zoriontsu izanen. Gainera bere bidea egin nahi izango duen emakumea dugu gizonen munduan, pot egingen du, zeren lana izan arren Luc senarragaz maitasun harremana haustean, mundu aberatsaren lilurak deslilura dakarkio, eta gainbehera ikus genezake Elsa.

Pierrek Elsa ezagutuko du, maiteminduko da honen edertasunaz, baina ezin heldu pertsonarengana urrutiegi baitago. Pierre ere krisian dugun pertsonaia dugu, munduan dirua eta indarkeria nagusi direla ikustean zail zaio Jainkoan sinestea, eta ondoren marxismoaren bidea aukeratuko badu, berriz ere estalinismoak ez sinestera eroango du.

Gure Pierre gaixoa bakarrik, ezerezean, esekirik bailebilen ikus genezake Elsa legez. Pertsonaia hauskorrak ditugu, nagusi den gizartean ongi egokituko ez direnak.

Haizeaz Bestaldetik eta itsasoaren mugagabea

1979an, *Haizeaz Bestaldetik* poesiaz blaituriko eleberraren bidez, ideia handiegaz negoziatzeak norbanakoari eta gizadiari nolako kaltea ekarri dioten errepresentatuko digu Txillardegik. Eleberri honetako mundua basamortuan gertatzen da, eta kokapena beste galaxia batean dela pentsa badeza norbaitek, laister konturatu ahal izanen da, eleberri horretan gertatzen denak gure munduagaz zerikusi duela.

Eleberri honetan bi sinbolo inportante izango ditugu. Bata lakua, eta honek mugatasuna iradokiko du. Bestea itsasoa, eta honek mugagabea sinbolizatuko du. Nobela honetan, pertsonaiaren ibilbidearen bidez, gizakiari mugagabeen ez sinestea zein zaila zaion ikusiko dugu.

Eliza taldeek, dela botere espainol inperialarekin paktua egina duen gerra osteko Eliza katolikoak, dela botere faxistarekin bat eginda dagoen eta Lauaxetaren fusilatzea gogora ekarriko digun gerra zibil garaiko monje taldeak, dela monje budista taldeak, guziek mugagabearen absolutuaz negoziatuko dute. Honek pertsona bezala galdu egingen ditu. Gauza bera ikus liteke talde ateo faxista materialistarengan.

Bestalde, giza itxurako tximuek naturan irudi ederra goa erakutsiko digute, taldean bizi dira, festa ospatzen ikus genitzake, eta arra indarraren erakusle eta lehen mailan ikus bageneza, emea haurrak zaintzen, eta edertasunari garrantzia ematen ikusten dugu.

Eleberri honetan, Heriotzak nolako larrimina sortarazi dion gure pertsonaiari senti genezake haurtzarotik hil arte. Gizarteko taldeetan ordea, ez da inolako kezkarik heriotzari buruz ageri. Orduan iradokitzen zaigun galdera honako hau izan liteke: nolako gizatasunez jardun lezake te heriotza ahazten duten taldeek? Humanismo ttipiz, noski.

Bestetik, pertsonaiak neskalagunagaz izandako maitasun harremana, egun batzuetakoa besterik ez bada izan, iraun dirauen amodioa da pertsonaiaren baitan. Benetako izan da. Eta amodioaren izaera honek galderak sorta-

raziko badizkio pertsonaiari, ezingo du saihestu barne bizitzatik sentiera hori.

Basamortua nagusi da eleberri honetan, heriotza, eta maitasun eta ontasun gutxi ikus liteke haragizko pertsonarentzako. Azkenik, gure pertsonaia, hil aurretik, haurtzaroko parajeetara itzuliko da, eta mundu errurala faltan botako du. Inolako anaikortasunik gabe, pertsonaia bakarrik hilko da itsasoaren aurrean, eta itsasoak, mugagabeak jarraitu egingo du eleberrian.

Eleberri honek, ideia handien izenean gizadiari min handia egin zaiola iradokitzen digu.

Exkixu eta Aberria

Aurreko eleberriotan ez bezala, Exkixuren ideala eremu ttikian baina balio handikoan oinarritzen da, Euskal Herriaren berpizkudean bereziki.

Exkixu pertsonaia ondo zegoen Altza baserrian, baina Exkixu familia kanporatuko eta zatikatuko du kolonialismo espainiarrak. Pasaia hiri tristean ez da ondo sentituko, baseri giroa faltan botako du, hats hartzeko mundu errurala behar du.

Pertsonaia hau kalean bizi den euskal aberriaren aldeko borroka giroaz identifikatuko da, eta Burgosko prozesu historikoa barnetik biziko du. Exkixu, etxean bizitako Euskal Herriko hainbat pasadizoz, eta Txirritaren umore finaz, Euskal Herriaren gatazka estatu espainologaz aspaldiko kontua dela jabetuko da.

Exkixuk, aurreko eleberrietako pertsonaiak ez bezala, bere burua taldean sentituko du ETAn, anaikortasuna bizi eginen du, eta Guardia Zibil espainolak Exkixu torturatzeko duenean ez du lagunaren izenik emango, etika bat ere bizi du gure gudariak.

Exkixuk ETAn une zoragarriak igaroko ditu Axen neskalagunagaz, iraun dirauen amodioa biziko du. Exkixu eta Axen Euskal Herriaren askatasunaren aldeko militanteak dira, eta elkar maite dute, baina Euskal Herriaren aldeko askatasunaren idealari dena ematen ari direlako, eta funtzio desberdinak beteko dituztelako militante gisa, be-

ren maitasuna neurri handian, uko egitean, erauzketan oinarritzen da. Dirudikeenez, uko egite hori onarturik dute, halere maitasun zoragarriak iragankorra badirudi, hil arte Exkixuren baitan dirau.

Exkixu Txikiari, Iñaki lehengusuaren bideari jarraituko zaio eta ekintzan hilen da. Exkixuk aberriagatik, eremu mugatuan ideala ezarririk, euskal berpizkundean, ekinez aitzina egiten du pertsona legez. Lagunen heriotzari aurpegi emanez, ETAn berebiziko uneak biziko ditu, eta aberri ia hilaren saminez dena emanen duen pertsona idealistaren ibilera erakusten digu eleberri honek.

Karlismoa herri mugida izan zen

1999an *Putzu* eleberria izan dugu. Eleberri ederra eta sakona, *roman* bat dugu. Eleberri mota honetan herriko bertsoek, lirikak, hausnarketek eta narrazioek dute lekua. Entziklopediaren eta unibertsaltasunaren helburuek esku hartzen dute Putzuren errealitatearen hurbiltasunagaz.

Putzu pertsonaia eleberrian barrena aldatu eginen da, gaztetan euskal foruen defentsan herri mugida karlistan borrokatuko du, baina, erbestealdian Espainiatik ez datorrigula ezer onik ikusirik, bere esperientzien bidez eta liburuetan lorturiko informazioaren bidez, ez du begi onez ikusiko euskaldunok espainiarrei loturik borroka dezagun geure eskubideak erdiesteko.

Putzu pertsonaiaren ibilbideak karlismoak Euskal Herrian nolako eragina izan zuen erreprezentatzen digu. Herria bera izan zela protagonista erakusten digu, baina herri akonplejatua, eta eleberri historiko honek euskaldunok gudu hartatik ezer ez zutela irabazi dakarkigu.

Eleberri honek euskaldunok, geuk, geure baitatik, inori loturik egon gabe indarrak atera behar ditugula iradokitzen digu, aitzina egin nahi badugu. Putzu bezalaxe, maitasunez eta zintzotasunez, bila ibiliz eta ekintzan, askeago izan gaitezkeela aditzera eman liezaguke *roman* honek.

Eleberri hau Txillardegik 1999an kaleratu du, eta Euskal Herrian, 1998an akordio historiko berebizikoa eman da, Lizarra-Garazikoa hain zuzen. Lizarra-Garazi

Euskal Herrira ilusioa ekarri duen bide zabal eta herrikoa da, Euskal Herria burujabeago izan dadin egindako apustu historikoa. *Putzu* eleberriaren bidez, geure historia ezagutzuz euskaldunok geure buruaren jabeago izan gaitezen laguntzen digu Txillardegik.

Antisistema

Txillardegiren eleberriak existentzialistak diren heinean antisistema dira.

Existentzialistak dira alde batetik, existentziak esentziari aurre hartzen diolako, eta pertsona bakoitzak aukera erresponsiblez, hein handian bizitzaren norabidea eramango baitu, ezjakintasunean, zalantzan eta iluntasunean bere burua burutuz. Eta bestetik, bizitzan ardura guztiak hartuz, erantzuna emanik aitzina egingo duelako pertsonak, eta ardura guziak hartu gabe ondorioak pertsona berarenak izanen direlako, eta gainera kalterako.

Fikziotik, beraz, irekitzen zaizkigun gatazka metaforrek errealitatea zabalagotzen digute, eta pertsonaiak fikzioan errealitateko pertsona bailiran ikus genitzake.

Txillardegiren eleberri hauetan, pertsonaia nagusiak hirugarren dimentsio kubikoan ezin egokiturik —egitura geometrikoa mugikorra ez den heinean, hots bizitzarik ez duen bitartean nekez egoki baitakioke gure pertsonaia—, egitura hori eraldatzeko hirugarren dimentsio erreal eta mugikorrera edo laugarren dimentsio magikorantz etortzea geratuko litzaieke. Baina Txillardegik ez die bide hori utziko, beraz, beren egitura kubikoan zanpaturik geratuko dira beti ezin mugiturik, eta inora irten ezinik.

Ez Peru, ez Leturia, ez Elsa, ez Pierre, ez dira iritsiko ez hirugarren dimentsio erreal mugikorrera ez laugarren dimentsio magikora. Hauek guziek, hirugarren dimentsio kubikoan, iluna eta argia, bizitza eta heriotza, norbanakoari geratzen zaizkion bi alde batera onartu ezinik, zail dute pertsona bezala aurrera egitea dimentsio geometriko estuetan barna arima gardenaren, espiritualtasunaren, razionaltasunaren bila.

Peru, Leturia, Elsa, Pierre, aukeratu beharrean izan dira, presiopean, baina aukeratzearen askatasuna, mugen barnean sentitu gabe, balioztatu gabe. Halere, pertsonaia hauek zanpatzaile den sistemaren aurka joko dute, ideologia itxiaren aurka joanen dira, baina ez bide autentikotik, erdipurdiko bidetik baino, sarri hainbeste min egin dien sistemak bezalaxe jokatzuz. Beraz, zalantza gutxi gera dakioke irakurleari, horrela ezinezkoa dela txori ttiki baltz moduan hegaldiari ekitea pausalditxoak eginez.

Exkixuk, berriz, bide autentikoa hautatuko du. ETAn neskalgunaz iraun dirauen benetako amodioa ezagutzen du, eta taldean sentitzen du bere burua, eta honen ahotsak eragina du, inguruan proiektatu du halako euskal berpizkundearen alde, anaitasunaren alde, hitzez eta ekin-tzaz.

Aitzitik, ezin esan gauza bera eleberriotako pertsonaia guziei buruz. Gure Leturiak, adibidez, naturarekin harmonian egunkarian bere burua ezagutzeko bidea hasi badu, Miren neskatzaz liluratzean, barne ezagutzari jarraitu gabe liluran barna, Miren idealizatuz, ez dio bere buruari galde eginen zergatik ez zuen hiriko dantza zarata maite, zergatik naturarekin bat eginez bakardadera jo zuen.

Leturia barnetik krak-krak egiten ari den pertsonaia dugu, baina dakielakoan jokatu du Miren idealizatzean, eta pot egite bertikal zorrotz mintsua jasanen du, ez du bere buruagaz komunikatu, inguruagaz ere ez.

Leturiak gehiegi sinetsi du (Mirenengan, Parisek sinbolizatzen duen Jakituria handian, existentzialismo kristauaren Jainkoan) eta erratu duen aldi bakoitzean, etorri zaion bakardade bortitz eta gortasun krudelaren aurrean, ez du jakin etorkizunari irrifartsu begiratzen, alai eta bizi-pozez, zaldi zuriaren antzera heriotzaren aurka joateko, hau gainditzeko.

Leturiak ardura guziak ez hartzean bide inautentikotik jo du, eta horrela ezin aurre egin zanpatzen dion bote-re antihumanoari, ezin izan mugikortasunaren bizitzan urjauzi gardena, espirituala, razionala.

Bestalde, Peru pertsonaia ere gainetik datozkion bizitzeko arauen aurka dago. Diruaren arabera antolatutik

den gizartean ez da jarrera onez egokituko, eta munduan dirua eta indarkeria nagusi izatea, eta ez arima gardena, gorrotatuko du.

Maitasun harremanetan pasiorik gabeko konformismoa ez badu onetsiko, bera ere pasiorik gabe, miseria animikoan barrena murgiltzen da bizitzan zehar. Hori bai, fikziozko pertsonaien bidez, Xabier filosofoaren eta Marinelaren bidez. Eta hauen bidez, bizitzaren aukerak zabalduz doazkio Peruri barne ezagutza bidaian.

Baina Peruk gehiegi nahi izan du arima gardena, espiritualtasuna, razionaltasuna, eta ondo ulertzen ez duen budismo ortodoxoaren bidetik betetasun hori ez du bizitza mugatuan lortuko. Gainera, Peruk ez du jakin jarrera onez bizitzan heriotza onartzen, nahiaren mugagabeen norbanakoaren eta guziaren errepresentazio mugatua umiltasunez, ontasun eta razionaltasun handiagoz maitatzen.

Gure Peruk erlatibismorik ez duenez, mugak bizitzan nagusi direla ikusiz, bere bizitzan ibilbide katastrofikoa, gero eta isolatuagoa, sasilerro bertikalean daroa.

Peru budismo ortodoxoarena bezalako errezeta unibertsaletan fidatu da, baina gero proiektu horretan pot egin duela ikusten du. Azken batean honek bere burua gutti ezagutzen baitu. Beraz, ezin irten bestearen eritmorra, hurbileko pertsonengana, hauen berehalako problemetara, sofrimenduetara, interesetara, edertasunera, bizitzan gertaera harrigarri eta errepikaezin bailiran entzute-ra, ikustera, bizitzera, eta gogo onez, fede onez konprometitzera, arau prelogikoak eta logikoak gogoan izanik eta lotan geratu gabe.

Peruk arimaz, ontasunez eta maitasunez aitzinatu nahi izanez gero, gizakiaren oreopitekotasuna eta aldibereko natura intelektuala begi onez ikustea dagokio. Eta honela bere burua eta ingurua ederragotu ahal izango luke bizitzan bide osatzaileagoan, borobilagoan.

Elsa Scheelenek ere ez du bide autentikoa eginen osotasunean, eta pasio gabeko gezurretan eta onartze umilean oinarrituriko harreman hutsari muzin eginez, bere bidea egin nahi duen emakumea bada, arrakasta dirua egitean

oinarritzen duen egituratik ihes egin nahian badabil, aldi berean urduri, nahasturik, sareetan harrapatu ikusten dugu, eta bestearen nahigabera, Lucen eta Pierreren edo Scheelen Jaunaren etsipenera atera gabe ezin du barne itsasoaren zurrumbilotik irten, eta gatazkatu egin badu ideia propioak, amets propioak dituen emakumea izan nahian, ez du inon haurridetasunik bizi izan, eta indar-tsuen, dirudunen trenera igoz tronpatzen den txori ederrenen legenda balitz bezalaxe ikus genezake.

Elsak ez du sakonki sentitzen zein kolektibitatean sustraiturik den, eta bizitzako alde txarretarako eta ederretarako bere burua prestatu barik, barne ezagutzaren bidez, ezer ez dela gehiegi nahi izan behar, eta asmoak ekintza-zen zerbitzuko direla, *ez maitatuaren* gaixotasunez hondoratuz doa pilulen bidez.

Halere, bai Pierre bai Elsa, saiatu egiten dira marioneta edo robot ez izaten. Gizakiaren tragedia fatalista bizi izan duten Pierrek eta Elsak, ez dituztelako sumatu bizitzan mugak, gauza beraren aurpegi desberdinak, barne ezagutza ttikiz eta jarrera noblez ez dutelako ekin, eta asko irrikatu, gehiegi nahi izan duten pertsonaia hauek, batak, Elsak, mundu aberatsaren distira, aparra, eta besteak, Pierrek, kristautasunean eta marxismoan oinarrituz, edo Elsaren irudi idealean, eta ez haragizko pertsona legez hartuz, hau da, biek ere dogmatikoki eta razionalegi ekin diotelako, egingdako aukeran ardura guztiak hartu gabe, Pierrek ahulen aldeko apustuan eta Elsak duintasunez, pasioz, maitasunez ongi eta aske bizi izatearen ametsen, liluran, hau da, ez Pierrek ez Elsak ez diotelako bizi izan duten liluran bilatzeari ekin, pertsonaia hauskorrak eta zoragarriak ditugu.

Haizeaz Bestaldetik-eko pertsonaia gatazkatsua dugu. Honi eskainiko zaion barne ezagutzarako bidaiaren bidez, inkontzientea kontziente eginez dator. Gure pertsonaiak norbanakoari justizia sentimendua garatzea falta zaiola ikusi ahal izanen du.

Halere, indar gaiztoetatik, ilunetatik gure pertsonaiak ihes egin nahi izanen du, baina ez du ondoko pertsonaren beharretara zabaldu bere burua, beste lagunarengana, eta aldi berean, bere burua ezagutzeari ekin.

Horrela gezurrezko egoera ezartzen dutenek, ideiak, pentsamendua, mundu poetikoa garatzea eragozten dutenek, zereginik izan ez dezaten munduan, ankerra izan da oso boterean egoteko egin ohi dutena gutti-gutti hauek, direla eliza taldeak, direla ateo materialistak: sofrimendua gehitu kolektibitateari aurre egin gabe, barnetik pertsona hustuz, anikilatuz.

Pertsonaia nagusiak deabrukeria hori gainditzeko, besteen artean, hainbat gauza eder, maitasun azkengabe eta hainbat triskantza eta sarraski egin dituen gizona onartu beharra du.

Eta min mugagabe hau hein handian absolutuaz negoziatzeagatik, mitoa absolutu huts bezala ulertzearren etor daiteke, eta ez mitoa absolutuaren hurbilpen moduan sumatuz hain zuzen, non borondatez, jarrera noblez, etorkizunari barrez begira, liluraz eta bilaketan ekinenez, pausalditxoak eginez, mitoaren, itsasoaren edertasunera, mugagabera, utopiara hurbilduz joan litekeen pertsona, mugak eta heriotza onartuz, haurridetasunean, eta ilusioz blai.

Exkixuren ibilbidean Txillardegik gizon moderno aditzera emango liguke, zeren eta bila ibiliz, borondatez aitzina egin bailezake pertsonak. Txillardegiren eleberriotan gizon modernoaren aurkezpena dugu, eta *Exkixu* eleberrian, lehena ekintza da, eta barne ezagutzan eta inguruan bila ibiliz, gogoz ekinez, aurrera egiten du Exkixu pertsonaiak horizonte erreal eta mugikorrean.

Exkixu eleberriaren amaieran hiltzen bada, urruti gelditzen dela dirudikeen Exkixu hurbil senti genezake, eta honen bizitzak iraun dirauela, baliogarria dela suma genezake maitasunean, bihotzaren taupadetan.

Exkixu eleberrian, Espainiako estatu inperialistak larderiaz eginiko kasu ilun bezain munstrokeriaz betea erakusten zaigu, eta Exkixu bizitzan abertzale izanen dugu, eta estatu espainolaren egoera zapaltzaileak eta gezurrezkoak Exkixuren familia bereizi eta Pasaia hiri tristera bidaliko ditu.

Estatu espainoletik datorren gerra proiektutik, proletario izatera Pasaia hiri tristean kondenaturik den Exki-

xuk aurre eginen dio egoerari, familian eta inguruan jasotako kulturaren bidez, Txirritaren eta Santa Kruz apaizaren oroitzapenak gogoan izanik, eta herrian, kalean bizi den mobilizazio eta elkartasun giroan Euskal Herria askatzeko.

Euskal Herria lozorrotik esnatzen ari dela erakusten digu Exkixuren ibilbideak, eta Exkixuk lehenaldiarekiko kontzientzia hartuz, lehenaldia onartuz, aukera erresponstasiblea eginez, ETAn bere burua birplanteatuko du militante gisa. Neskalaguna ezagutuko du eta berarekin une ederrak bizi izanen ditu eta taldean sentituko du Exkixuk bere burua. Exkixuk ETAn bide autentikoari ekingo dio, eta estatu espainol inperialistak ezin izanen du mugen barnean Exkixuk ETAn bizi izan duen egiazko existentzia, arima ederra, ezabatu.

Putzu foruen aldeko eusko gudaria dugu, eta gazte honen ibilbidea edozein euskal gudari anonimoren isla izan liteke. Eleberri historiko hau, lehen pertsonako narrazioaren bidez, Putzurengana sakonki hurbiltzen da, eta honen inkontzientea argituz doa, maila berria, kontzientzia berria hartu arte.

Nobela honetan, Euskal Herriatik Euskal Herriko historia kontatzen da, eta anbiguotasuna sortzen da, errealtatea anbigua baita. Putzuk sarri zalantzan ikusiko du bere burua, nahasmenean, ez dakiela zergatik zirt edo zart egin aurretik, ekintzara jo baino lehen eleberriaren hasieran. Eta eleberria amaitzeaz dugunean irakurleak argi ikus lezake, Putzu guziaren gainetik abertzale dela, ezkerrera hurbiltzen den abertzale emankor eta anonimoa.

Putzuren ibilbideak Euskal Herriko historiaren tragedia dakarkigu, eta iraultzailea dugu, geure buruaren eta geure herriaren ezagutzarako iradokizun berritzailea gertatzen baitzaigu, eta lehenaldia onartuz, aukeratuz, Euskal Herriak aitzina egin lezakeelako bera izaten, inoren morroi izan gabe.

Putzu ausarta izan da, eta lagunuen heriotzari aurre eginez, ekintzari jarraitzen zaio batailetan. Baina Putzu, Iparraldean erbestealdia biziko duenean, gero eta kontzienteago izanen da, nolako iruzurra sartu zien eta sar-

tzen dien estatu espainolak euskal herritarroi, eta bere bu-ruari galdetuz, eta liburuetan eta paperetan bila ibiliz, Euskal Herriaren berpizkundera lortzeko Don Carlosen azpian jardutea alferrikakoa izan dela konturatuko da.

Halere, irakurleak karlismoari poesia atxikitzen zitzaiola senti dezake. Don Carlos, Don Isidro Ortiz de Urruela, Don Manuel Santakrutz apaiza... Hauen guzien bizimoduan poesia zegoela suma lezake.

Txillardegik kontzienteago bizi gaitezen laguntzen digu

Txillardegiren eleberriek, prosa poetikoz, mugarik gabe objektibotasunaren eta subjektibotasunaren artean, bizitza dakarkigute, errepresentatzen digute. Pertsonaien maskaren azpian, gertaerak, pertsona ezagunak, lekukoak daude. Gerra zibil osteko Euskal Herriko krisiaren sinboloak.

Eta pentsamenduen askatasunez, pertsonaia hausko-
rrekiko maitasunez, errealitateak eskaintzen dituen auke-
ra berriei buruzko kontzientzia argituz, Txillardegik kon-
tzienteago bizi gaitezen laguntzen digu. ♪

-
1. Mitxelena, K., «Sarrera hitz batzu. Larresoro. Leturiaren egunkari ezkutua», in *Mitxelenaren idazlan hautatuak*, Bilbo, 1972, 296-305 orr.
  2. Mitxelena, K., «Txillardegia. Peru Leartzako», in *Mitxelenaren idazlan hautatuak*, 333-340 orr.